

Václav Trojan: *DIALOGICKÉ JEDNÁNÍ OPTIKOU VIPASSANY. Porovnání některých buddhistických pedagogických přístupů k sebepoznání s pedagogikou dialogického jednání*

Oponentský posudek disertační práce, Katedra autorské tvorby a pedagogiky DAMU

V předkládané disertační práci Václava Trojana se protnuly dvě životní cesty, dvojí směřování, z nichž jedno jsme léta vnímali poněkud vzdáleně. Bylo to dáno vzdálenými destinacemi, které Václav Trojan navštěvoval. To, co jsme mohli vnímat jen z povzdálí, je nám nyní předloženo v ostré blízkosti a ve velmi podnětných průsečících. Jak praví název práce, disciplína dialogické jednání s vnitřním partnerem je nazřena Trojanovou zkušeností s disciplínou vipassana. Z širokého pole praxe obou disciplín se autor přednostně zaměřuje na pedagogické přístupy a zvědomovací procesy.

Práce je strukturována do devíti kapitol, v nichž jsou průběžně srovnávány obě disciplíny. Výhodou tohoto postupu je, že čtenář neztrácí obě disciplíny ze zřetele v průběhu čtení celé práce. Jistou nevýhodou tohoto postupu pak je, že zabraňuje hlubšímu ponoru do konceptů, které se vztahují pouze k jedné z disciplín. I tak oceňuji samotný způsob strukturace (včetně poznámkového aparátu) při zachycení těchto fluidních a přeshraničních disciplín. Rovněž oceňuji práci s terminologií v případě, že oběma disciplínami rovnomocně proniká. Václav Trojan suverénně pracuje s cizojazyčnými zdroji, a to nejen s obligátní angličtinou. Autor operuje i s pojmy v jazyce *pali*. Tím, že čerpá z neevropského jazyka, a tedy i jeho myšlení, může nově a neotřele nasvěcovat, případně pojmenovat, ústřední principy dialogického jednání. Domnívám se, že za zmíněnými kvalitami disertační práce je možné hledat dlouhodobou zkušenost s praktikováním obou disciplín. Jinými slovy, autor si je vědom toho, co sleduje.

Osobně děkuji za řadu podnětů pro mé vlastní zkoušení dialogického jednání i mou pedagogickou praxi. Považuji je za největší přínos práce. Jedná se o tyto koncepty:

- bdělá/všímavá pozornost *sati*
- formulace kognitivního procesu od všimnutí si k uvědomění
- ne-rozvíjení, ne-podléhání stimulu, jež je možné nazvat i *zbrzděnou reakcí*; v dialogickém jednání je občas pojmenováno jako „neuplacírovat nápad okamžitě“, nechat ho doběhnout
- uvědomění si procesu zániku situace („křížovatka“), ve které mi právě zadržovaná reakce umožňuje, v případě dialogického jednání, proměnu tělového napětí
- schopnost vnímat zanikání jevů, které v dialogickém jednání zpravidla pojmenováváme jako konec určité herní sekvence a která bývá zakoušena jako ztráta zájmu o hru; tím, že autor upozorňuje na procesualnost vyvanutí impulsu, otevírá prostor, opět v případě dialogického jednání, pro všimnutí si proměny tělového napětí
- koncept ne-já ve vipassana, jež má paralelu ve zmnoženém „já“ v dialogickém jednání (respektive zdvojení či ztrojení) a jež rovněž odpovídá konceptu já-já J. Grotowského
- v tabulce v Příloze č. 1 je inspirativní, že některé pedagogické instrukce v dialogickém jednání mají svůj ekvivalent v tzv. dokonalostech učení vipassana

Souhrnně lze říci, že se Václavu Trojanovi daří nezvykle jemně popsat principy, které v euroamerické dramatické kultuře zachycujeme mnohem hrubším slovníkem. Jedná se předně o princip všímavé/bdělé pozornosti (*sati*), dekonstrukci způsobu vnímání a prožívání, zpětnovazebnost a sebereflexivnost. Vedle oscilace mezi tím, kdo se projeví, a tím, kdo na projevené reaguje ve Vyskočilově dialogickém jednání, tyto principy částečně zachycuje např. koncept

*autopoetické zpětnovazební smyčky* E. Fischer-Lichte, nacházíme je v linii americké performance cageovského typu (*Přednáška o ničem*) nebo v Grotowského definici Performera: „Já-já neznamena být rozťat vedví, nýbrž být dvojí. Jde o to být pasivní v jednání a aktivní být v hledění (obráceně než je zvykem).“<sup>1</sup>

Nevyváženost práce shledávám v zapojení pojmů, jež nejsou prostoupeny autorovou zkušeností, nebo těch, které definuje na základě jiných oborů. Např. v podkapitole 1.2. *Tvořivost, kondice, bra* autor definuje pojem „kondice“ velmi statickým slovníkem. Přitom by bylo možné ho promyslet na základě pojetí spontaneity u Jakoba Levy Morena, jehož psychodrama mělo na vznik dialogického jednání nemalý vliv. Moreno rozlišuje mezi konzervovatelnou a nekonzervovatelnou energií. Přičemž ta konzervovatelná se vztahuje nejen k materiálním statkům, ale i k různým metodám a technikám, jež nejlépe charakterizují knihy typu *Jak se naučit...správně mluvit, chovat na veřejnosti, působit při pracovním pohovoru* apod. Nekonzervovatelné energie mají naopak právě charakter kondice. Lze je nabývat, ale také ztrácet. Vyžadují opětovné zapojení či probuzení lidské aktivity, zaangažovanost. Ne Konzistentně působí i kapitola 4. *Komunikace jako prostředek realizace cílů disciplíny*, v jejímž úvodu se Václav Trojan opírá o autority, které nejsou dostatečně citlivé pro specifika sledovaného tématu. Když následně vychází ze své zkušenosti a zažité praxe, tak si protirečí. Na str. 47 např. píše: „Komunikace je neustálé probíhající proces výměny a sdílení informací mezi subjekty.“ A na str. 49, v podkapitole 4.2. *Dialog jako komunikativní proces disciplíny* pak už píše zcela v souladu se svou zkušeností: „Za dialog nelze považovat čistě výměnu informací jako interakci /.../ dialog je transformativním jednáním, které je třetí dimenzí.“ Jako by si autor nechtěně kladl pojmové pasti (viz pojmy komunikace, kondice, dílo, spontaneita, zpětná vazba v pojetí Obecné teorie systémů), přes něž se mu naštěstí daří se přenést díky zkušenosti a znalosti pevného systému vipassana a dlouholeté praxi s dialogickým jednáním. Kapitola 7. *Některé aspekty pedagogické praxe obou disciplín pohledem systémové teorie Gregoryho Batesona* narušuje předchozí tkanivo textu a v samém závěru práce otevírá nová metodologická východiska. Pokud je Bateson pro autora podstatným zdrojem, měl s ním pracovat metodologicky od samého počátku.

Ochuzena v práci zůstala evropská duchovní tradice, zvláště pak ta, jež je otevřena budoucnosti. Židokřesťanské pojetí dějin a právě nadějně otevření se budoucnosti podmiňuje jiné pojetí celku. Obrací „celostnost“ v prožitek její nedostatečnosti, a tím zůstává otevřenou výzvou. I proto Ivan Vyskočil odmítá určovat význam a smysl dialogického jednání (viz zmíněná nedokonavost disciplíny dialogické jednání). Celek je u Vyskočila záměrně zpochybňován, dekomponován, restrukturalizován. Teprve v tomto pohybu, v permanentní experimentaci lze zahlédnout stopu možného celku. Zároveň je třeba celek dialogického jednání nahlédnout v triadickém vztahu autor-herec-divák v jedné osobě. Aneb, jak píše J. Patočka o Vyskočilově fantazii, vtipech a skocích, a dodávám že i o jeho autorském postoji: „Jsou sám způsob a metoda, jak za touto pravdou jde, jak se k ní probíjí. Musí z ní lučavkou fantazie vyloučit všecko, co vůbec vyloučit lze, musí jí rozbít spojené a syntetizovat odloučené, aby přišel na to nejpodstatnější: na onu stálou a nepředstížitelnou možnost nesouladu, rozpojení a rozbití všech syntéz, kterým jsme zvyklí, na onu stálou přítomnost radikálního *ne*, která je v lidském životě dána jako dno, za nímž nelze nic nahlédnout, ale zároveň dno, na kterém nelze stát.“<sup>2</sup>

Domnívám se, že Patočkovo zachycení Vyskočilova a vyskočilovského přístupu k tvorbě v mnohém odpovídá autorově zkušenosti jak s vipassanou, tak s dialogickým jednáním a zasloužilo

<sup>1</sup> GROTOWSKI, Jerzy. Performer. *Světa a divadlo*, 1999, č. 3, str. 103

<sup>2</sup> PATOČKA, Jan. Svět Ivana Vyskočila. In RUT, Přemysl (ed.). *Nedivadlo Ivana Vyskočila*. Praha: Český spisovatel, 1996, str. 15

by si další ohledání. Odpovídá i hlavnímu tématu práce. Vždyť i Václav Trojan vyslyšel, jak v práci doznává, Vyskočilovu výzvu a provokaci, že dialogické jednání není k ničemu, respektive je k tomu, co si v něm každý jeden najde. Autor sám tvořivě propojil studium na KATaP se studiem teorie a praxe vipassany, a jak v práci tvrdí, teprve tímto propojením „si dokázal jednotlivé zkušenosti ze studia na DAMU uceleným způsobem integrovat“ (str. 23). A bylo by mylné chápat autorovo dvojí studium jako propojení v jeden srozumitelný celek. To by bylo příliš technicistní pojetí. V případě Václava Trojana zůstalo u tvořivé výzvy a otevřené otázky, jejíž časový horizont se zdá být celoživotní. Autor zůstal směle rozkročen mezi evropskou a asijskou duchovní tradicí, první plody jeho zkoumání přináší právě předkládaní disertační práce.

Pro doktorandovo další rozvíjení zájmu o dialogické jednání a vipassanu doporučuji zaměřit pozornost i k těm evropským zdrojům, jež podstatnou měrou ovlivnily prof. Ivana Vyskočila při koncipování disciplíny dialogické jednání: J. L. Moreno (psychodrama), H. Plessner (výraz, ztělesnění, excentrická pozičnost), H. Bergson (přítomnost, čas, trvání já) nebo G. Marcel (tvořivé přijetí druhého).

Jedna otázka mi v práci zůstala nezodpovězena a byla bych ráda, aby se stala předmětem následné diskuse. Jedná se o koncept *vnitřního partnera/diváka*. V dialogickém jednání umožňuje vnitřní partner sebereflexi, zpětnovazebnost a kultivaci procesu vnímání zkoušejícího. Zároveň je vnitřní partner/divák energeticky napojen na partnera vnějšího, respektive ostatní zkoušející v pozici diváků. Koncept vnitřního partnera je dynamický a procesuální, neboť jeho interpretace situace je pojata jako jednání, jednání někoho, kdo reaguje na předchozí dění. Může dokonce radikálně proměnit téma i směr jednání, pokud tak zkoušející učiní v duchu Brechtova zcizovacího efektu. (V jedné z hodin Vyskočil zcizovací efekt definoval bergsonovsky: „Zrušit iluzi, aby mohla pokračovat hra.“) V dialogickém jednání proto nemůžeme členit zpětnou vazbu pouze na strany projevování a pozorování (viz str. 68), neboť pozorující se potenciálně proměňuje v projevujícího se. Je tedy všímavá pozornost (sati) navázána v dialogickém jednání přímo na vnitřního partnera? Není všímavá pozornost spíše určitým zaměřením mysli, energetickým polem, v němž se občas realizuje vnitřní partner jako konkrétní a vtělená figura? Zatímco aktivita bdělé pozornosti by měla být kontinuální, vnitřní partner se vyjevuje a projevuje v klíčových momentech.

Práce je psána čtivým a kultivovaným stylem, byť by si zasloužila ještě jednu jazykovou redakci. V poznámkách u řady bibliografických údajů nejsou uvedeny stránky citací. V seznamu odborné literatury nejsou uvedeny internetové zdroje.

Přes uvedené výhrady práci vřele doporučuji k obhajobě.

V Praze, dne 25. 3. 2022

doc. Mgr. Martina Musilová, Ph. D.